

LA COMPTADURIA GENERAL DE PROPIS I ARBITRIS: EFICÀCIA D'UNA REFORMA BORBÒNICA

Vicent Giménez Chornet

No són desconegudes les reformes mampreses en el regnat de Carles III referents a l'administració municipal, on destaquen la formació de la Comptaduria de Propis i Arbitris amb les corresponents Junes Locals de Propis i Arbitris (1760), la creació dels nous membres del govern local, Diputats del Comú i Procurador Síndic Personer (1766), i la creació dels Alcaldes de Barri (1768).¹

D'aquestes reformes ens interessa la primera, la menys coneguda i valorada de totes tres. Així volem descriure el seu aspecte formal (la norma legislada) i sobre tot la seva aplicació: l'eficàcia i els resultats d'aquest tret de la política municipal de Carles III. Les referències que coneixem de la reforma sempre fan esment al que s'estableix amb la Instrucció de 30 de juliol de 1760, llei que crea la Comptaduria, i mai no a com s'aplicà i quins van ser els seus resultats. És clar que un primer pas en el coneixement de la història de l'administració local és l'estudi de les reformes i canvis que sofreix l'estructura administrativa a través de la legislació emanada pels òrgans reials, locals, etc., i un segon pas, tan important com el primer i que considere essencial per a conèixer-la, és l'anàlisi de la seva aplicació. De poc serviria saber que es decretà una norma administrativa si no tenim la certesa que s'aplicà i sobre tot, com s'aplicà.

L'anàlisi més antiga sobre aquesta reforma institucional i amb un interès científic acceptable la realitza M. Pérez Bua el 1919 en un anomenat article titulat "Las reformas de Carlos III en el régimen local de España", basant-se en la legislació de l'època i la *Novísima Recopilación*, on deixa clares les característiques de la Comptaduria de Propis

¹ Guillamón, Javier, *Las reformas de la Administración local durante el reinado de Carlos III*, Madrid, 1980. Pérez Bua, Manuel, "Las reformas de Carlos III en el régimen local de España", *Revista de ciencias jurídicas y sociales*, Madrid, 1919, pp. 219-247. Giménez Chornet, Vicent, "Diputats del Comú i Síndic Personer: lluita antifeudal (1766-1769)", *Estudis 11*, València, 1985, pp. 83-94.

i Arbitris i que autors posteriors gairebé no el superaran perquè es limitaran, sovint, a tornar a descriure els articles de la reforma.² A les darreries de la dècada de 1970 Gonzalo Anes, Domínguez Ortiz i Concepción de Castro ja assenyalaren que el 1760 Carles III centralitza el control de les hisendes locals mitjançant el Consell de Castella i a través de la Comptaduria de Propis i Arbitris. El 1976 Benjamín González Alonso deia sobre aquesta reforma: "La complejidad de la materia y la resistencia pasiva de los oficiales municipales obligaron con posterioridad a 1760, a promulgar un cúmulo de disposiciones aclaratorias, todavía no estudiadas... con el conveniente detenimiento. La aplicación y consiguiente efectividad de dichas normas tampoco se conoce... con la precisión deseable",³ afirmacions que per a nosaltres continuen en vigor. Posteriorment el 1982 Miguel Artola ens indica que la Comptaduria, amb el seu control dels propis, reuniria cada any informació de les rendes locals per tal d'aplicar els excedents a la reducció dels censos que graven els pobles i que aquesta Comptaduria es va dotar amb el cobrament d'un 2 per 100 de les rendes locals.⁴ Major atenció presten a la Instrucció de 1760 Javier Guillamón i J. I. Miguel-Motta que assenyalen que a més de la formació de la Comptaduria de Propis i Arbitris es creen les Juntes Locals de Propis i Arbitris, les quals s'ocuparan de la gestió d'aquestes qüestions amb separació de les reunions dels Ajuntaments i, també, que el Consell elaborarà i entregarà als pobles uns reglaments de Propis i Arbitris.⁵ Un d'aquests reglaments, pel que fa a la vila d'Alcoi, ha estat estudiat per M.ª Cruz Romeo demostrant com la ingerència de la monarquia limita la capacitat autonòmica del municipi.⁶ Per a la ciutat de València Encarna García Monerris ha analitzat l'establiment de la Junta Local de Propis i Arbitris, amb els problemes que hi hagueren fins a la seva creació en 1766.⁷

* * *

² Pérez Búa, M., *op. cit.*

³ Domínguez Ortiz, A., *Sociedad y Estado en el siglo XVIII español*, Barcelona, 1976, pp. 463. Anes, Gonzalo, *El Antiguo Régimen: Los Borbones*, Madrid, 1975, p. 323. De Castro, Concepción, *La Revolución Liberal y los municipios españoles*, Madrid, 1979. González Alonso, Benjamín, "El régimen municipal y sus reformas en el siglo XVIII", a *Sobre el Estado y la Administración de la Corona de Castilla en el Antiguo Régimen*, Madrid, 1981, pp. 203-234, article que va publicar per primera vegada el 1976 a la *Revista de Estudios de la Vida Local*, 190.

⁴ Artola, Miguel, *La Hacienda del Antiguo Régimen*, Madrid, 1982, pp. 263-264.

⁵ Miguel-Motta, Javier Infante, *El municipio de Salamanca a finales del Antiguo Régimen*, Salamanca, 1984, pp. 160-167. Guillamón, J., *op. cit.*

⁶ Romeo Mateo, M.ª Cruz, *Realengo y municipio. Alcoi en el siglo XVIII*, Alacant, 1986, pp. 117-132.

L'origen de la Comptaduria no va estar idea o projecte de Carles III o dels seus ministres sinó que té la seva gènesi al regnat anterior del seu germà. Amb consultes al rei Ferran VI, de 25 de maig de 1752, i de 3 de desembre de 1754, se li plantejaren els mitjans més escaïens per a l'administració dels propis i arbitris dels pobles, on va sortir la idea de la formació d'una Comptaduria que havia d'ajustar i liquidar els comptes de les rendes locals, però no s'hi portà a terme. Carles III va materialitzar el projecte proposat a Ferran VI.⁸

Els objectius de la reforma es palesen en el preàmbul de la Instrucció de 30 de juliol de 1760, dirigits fonamentalment, per una part, a la millora en l'administració i en la distribució de les rendes municipals i dels arbitris concedits per facultat reial i, per una altra, a què els beneficis obtinguts per aquests arbitris es destinen específicament a les finalitats per les quals van ésser establerts i, perquè una vegada complits aquests objectius cessaren els arbitris.

Amb aquesta reforma es creen dos òrgans administratius nous: la Comptaduria General de Propis i Arbitris establerta a la Cort de Madrid amb delegacions formades per les Comptaduries de Província i per les Juntes Locals de Propis i Arbitris. Però la reforma abarca i dóna competències a més òrgans. L'escala d'aquests és la següent: dalt de tot està el Consell de Castella, sota el qual està la direcció i coneixement de les rendes municipals, després està la Comptaduria General depenent del Consell de Castella i no pas del d'Hisenda, segueix l'Intendent com a un altre òrgan inserit en la reforma amb la seva Comptaduria Provincial i darrerament les Juntes Locals de Propis i Arbitris de cada municipi. Tot seguit exposem la tasca de cada òrgan:

-EL CONSELL DE CASTELLA: té la facultat legislativa, doncs deu prendre les providències adients perquè les rendes locals es destinen a les despeses pertinents. Per a fer els reglaments pels quals es regiran les hisendes locals demana informació detallada a cada poble dels propis de què disposa i dels arbitris que hi han estat implantats, notificant si són de caràcter temporal o perpetu i si són imposats per facultat reial o per voluntat de l'Ajuntament. Una vegada s'ha adonat el Consell del muntant de la renda local, coneixent les despeses que sosté i les càrreges o deute públic que suporta, fa el reglament als municipis, on s'assenya-

⁷ García Monerris, Encarna, "Centralismo, autonomía y cuestión municipal en el siglo XVIII. Control y gestión de la hacienda local valenciana en el setecientos", a *Estudios d'història contemporània del País Valencià*, València, 1984, pp. 231-244.

⁸ Aquesta qüestió i la legislació d'aquesta reforma han estat extretes de *Colección de los Reales Decretos, Instrucciones y Órdenes de S.M. para el establecimiento de la Contaduría General de Propios y Arbitrios. 1773*, A.R.V., Real Acuerdo, Llibre 68, fols. 162-230.

la els desembossos a què han de subjectar-se (despeses d'administració de justícia, festes, salaris de l'administració, del metge, del cirurgià, del mestre, etc.), procurant que hi haja sobrant per a poder desendeutar-los. Pel que fa a la facultat judicial assumeix les apel·lacions dels plets locals sobre aquesta temàtica.

-La **COMPTADURIA DE PROPIS I ARBITRIS**: aquest nou organisme que naix el 1760 ha de rebre dels Intendents els comptes locals de la seva província i d'aquesta manera els examina i fiscalitza i, una vegada justificats els ingressos i les despeses segons els reglaments fets pel Consell, ha de despatxar el corresponent "finiquito". Si no fóra així, si els comptes no quadraren segons estableix el Consell, la Comptaduria General hauria de donar als respectius justícies locals un plec amb les objeccions que hi hagueren detectat perquè les esmenaren. La Comptaduria ha de rebre tota la informació que li enviaren els Intendents referent als Propis i Arbitris locals, i aquesta donarà compte al Consell. També en la Comptaduria s'han d'arxivar totes les certificacions que li donen els Comptadors de Província a fi que transmeta al Consell l'estat dels Propis i Arbitris dels pobles. Els salaris dels oficials de la Comptaduria s'abonaran del rendiment del 2 per 100 que s'exigeix dels ingressos locals.

-L'**INTENDENT**: és l'encarregat del coneixement de la situació dels Propis i Arbitris dels pobles de la seva província, el que deu prendre les providències que crega escaients perquè l'eficiència d'aquesta reforma administrativa complisca la voluntat reial i que siga uniforme segons les disposicions del Consell. Ha de procurar que els justícies dels pobles (alcaldes) vigilen el bon govern en l'administració de propis i arbitris -impedint els monopolis dels productes, procurant que els arrendaments de certes rendes es traguen a pública subhasta i que es rematen al millor licitador, sense intervenció de justícies ni familiars i que les rendes, que són administrades pel regiment municipal, s'executen legalment-. Té una petita parcel·la de decisió en la qüestió econòmica local ja que si algun ajuntament volgués fer una despesa extraordinària, sempre que no fos superior a cent reials, hauria de demanar permís a l'Intendent -en cas d'una quantia superior seria competència del Consell-.

-La **JUNTA LOCAL DE PROPIS I ARBITRIS**: atesa la Instrucció de 1745 on s'havia establert que es formaren Juntes d'Arbitris compostes pel Superintendent i dos regidors -de les quals no tenim referències que s'hagen constituït- ara s'ordena que tinguen coneixement també dels propis. De tota manera, pareix ser que l'establiment d'aquestes juntes és una novetat a moltes poblacions i que no totes serien, ho diem com a hipòtesi, iguals pel que fa al nombre de membres i a la qualitat d'aquests, de fet en alguns llocs estaràn presidides pel Corregidor, en

altres pels Alcaldes Majors o pels Alcaldes Ordinaris, i la composició de la junta variarà segons les característiques del municipi, encara que l'assistència és obligada al president (Corregidor, Alcalde, Regidor o Procurador Síndic), a l'Escrivà de l'Ajuntament i, a partir del decret de 20 de novembre de 1767, als Diputats del Comú i al Síndic Personer (aquest darrer sense vot). La finalitat d'aquestes juntes és tractar del bon regiment i de l'administració de la hisenda local, per a tal finalitat han d'examinar quins impostos són més onerosos al poble i si aquests es poden canviar per altres més adients.

El control econòmic de l'administració reial sobre el govern local referent tant a la quantitat i la qualitat dels ingressos com a les modalitats de les despeses ha de ser, a partir d'ara, sistemàtic i anual, tot centralitzat per la Comptaduria General i pel Consell de Castella. El control es porta a terme mitjançant uns *formularis*, on s'han d'anotar les rendes (tant de propis com d'arbitris) i les despeses i, també mitjançant els *reglaments de propis i arbitris*, que poc a poc el Consell anirà configurant a les diferents ciutats i pobles. Abans de la reforma el control reial de les economies locals existia, si bé de forma menys centralitzada, amb le Judici de Residència.⁹ Aquest procés perd importància com a fiscalitzador econòmic des de que es promulga la Reial Ordre de 22 d'abril de 1761 que declara "que los jueces que se nombraren para tomar residencia desde ahora en adelante sólo deben tomar conocimiento de las cuentas respectivas hasta fin de año de 1759",¹⁰ tret del cas que al jutge li arribe alguna queixa particular o veja alguna qüestió de dolent administració i puga rebre les justificacions corresponents i enviar-ne un testimoniatge a la Comptaduria de Província o Intendència i un altre a la Comptaduria General, d'aquesta manera s'aconsegueix mantenir la centralització de la fiscalització econòmica local.

Una institució que perd importància amb aquesta reforma, o al menys se li lleva competència judicial, és la Reial Audiència. En tota la Instrucció no es té en compte aquest tribunal i, de fet, en una representació feta per l'Audiència de València l'11 d'octubre de 1760 al Consell s'exposava que per reials facultats tenia coneixement de plets de propis i arbitris, de manera que a l'Audiència es presentaven els

⁹ García de Valdeavellano, Luis, "Las 'Partidas' y los orígenes medievales del juicio de Residencia" a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Madrid, 1963, pp. 205-246. González Alonso, Benjamin, "El Juicio de Residencia en Castilla: origen y evolución hasta 1480", a *Anuario de Historia del Derecho Español*, 1978, pp. 193-247. Giménez Chornet, Vicent, "Absolutisme i control dels oficials municipals al segle XVIII: el Judici de Residencia a Cabanes", a *Estudis* 13, pp. 257-272.

¹⁰ *Colección de Reales Decretos...*, op. cit.

comptes locals i no sabia si havia d'enviar-los al Consell. La resposta del Consell va ésser ordenar que els comptes pendents en la Reial Audiència li'ls remeteren, perquè allí la Comptaduria General se'n faria càrrec.¹¹ I ja definitivament per una Reial Ordre de 12 de setembre de 1771 declara per inhibits tots els tribunals, com *Chancillerías* i Audiències, del coneixement en els assumptes de propis i arbitris tant en l'aspecte governatiu com en el contenciós, sols el Consell té reservades privativament les apel·lacions dels plets que s'entaularan en els tribunals dels justícies ordinaris.¹²

* * *

Com hem assenyalat el que més interessa estudiar d'aquesta reforma és l'eficàcia en la seva aplicació perquè a trets generals ja la coneixem. L'anàlisi pot tindre diferents camps per on mamprendre la realitat, problemes i conquestes esdevinguts en la seva aplicació: la política portada pel Consell de Castella en aquesta segona meitat del segle XVIII, els resultats del control econòmic de la Comptaduria General de Propis i Arbitris, la gestió de l'Intendent o els problemes tractats en les Juntes Locals, entre d'altres suggerències. Evidentment açò seria qüestió de fer molts treballs i de realitzar una tasca molt laboriosa en arxius estatals i locals, el que està molt lluny de les nostres possibilitats. Aquí pretenem assenyalar, quant al control econòmic de les hisendes locals, alguns dels problemes esdevinguts a la Comptaduria en les cotes alcançades.

Pel que fa a la constitució de la Junta Local de Propis i Arbitris a la ciutat de València ja ha estat tractat per Encarna García,¹³ així que sols volem analitzar el memorial que l'Intendent envià al President del Consell de Castella. La Junta que havia d'establir-se a València quan es publica la Instrucció de 1760 encara no s'havia constituït el juliol de 1765, data en què l'Intendent escriu al Consell. Segons l'Intendent, a la ciutat de València no li fa falta aquesta Junta perquè ja en té una per a l'administració de les rendes de propis i arbitris, amb reglaments autoritzats per ordres del Consell (així com a Oriola, Alacant i Xàtiva), doncs aquesta norma sols es podia aplicar als municipis que s'administren per si mateix les rendes municipals. Efectivament, com bé exposa l'Intendent, l'Ajuntament de València havia perdut la facultat d'administrar privativament les seves rendes i àdhuc l'abastament local amb la Nova Planta perquè el 10 de juliol de 1709 passa a ésser

¹¹ A.R.V., Real Acuerdo, Llibre 56, any 1761, fols. 133-135.

¹² Reial Ordre inclosa a *Colecció de Reales Decretos...*

¹³ García Monerris, Encarna, *op. cit.*, on diu que no ha pogut localitzar als arxius valencians aquest memorial.

competència del Superintendent de València en Juan Pérez de la Puente. Al seu successor, en Rodrigo Caballero, se li ordena per Reial Decret que s'apròpie de l'administració de les rendes de València i del seu abastament amb una particularitat important, ara aquest tenia la jurisdicció privativa inhibint d'aquestes qüestions la Reial Audiència i altres tribunals de justícia de l'antic Regne de València, amb la reserva dels recursos i apel·lacions al Consell. Així nasqué el 1713 una Junta a la ciutat de València formada per l'Intendent, l'Assessor de l'Intendent, els dos Regidors diputats per l'Ajuntament, el Síndic Procurador General de la ciutat, el Comptador de les rendes, els Advocats ordinaris de l'Ajuntament i l'Escriva del capítol. Aquesta Junta, segons el memorial de l'Intendent, ha aconseguit importants avantatges: a més a més d'administrar els abastaments ha pujat els ingressos municipals i ha reduït el capital censal. Aleshores, conclou l'Intendent, no és adient variar aquesta Junta per la de Propis i Arbitris.¹⁴ Però al nostre parer el principal inconvenient que hi havia en implantar la nova Junta a València es trobava en la composició dels membres d'aquesta. Com a novetat, el Consell ordena que a la Junta de Propis i Arbitris havien d'assistir tres electes dels creditors censalistes a més de l'Intendent, dos Regidors i el Síndic Procurador General, tots amb vot en matèria econòmica ja que la de justícia quedava reservada al Consell. Així doncs, la presència dels creditors censalistes de la ciutat de València passava de nul·la a gairebé la meitat; de fet suposa l'enfrontament hipotètic de tres dels electes dels creditors contra tres oficials municipals i entre aquests l'Intendent com a oficial reial.

En gener de 1762 hi ha una valoració de la situació en què es troba l'administració econòmica de la Comptaduria General, referent a l'ingrés del 2 per 100 de les entrades locals per propis i arbitris dels pobles del Regne, que exposem al quadre següent, resumit per províncies:

INGRÉS DEL 2 % DE PROPIS I ARBITRIS FINS 1762¹⁵

Província	Reials de Velló
Conca	23.974
Guadalajara	13.267
Sevilla	122.070
Jaén	14.638
Barcelona	97.009

¹⁴ Archivo General de Simancas (A.G.S.), Secretaría y Superintendencia de Hacienda (S. y S.H.), Legajo 429 (1).

¹⁵ A.G.S., S. y S.H., Legajo 426.

Província	Reials de Velló
Múrcia	29.614
València	129.120
Manxa	6.948
Madrid	15.094
Galícia	7.855
Ciudad Rodrigo	22.748
Palència	25.140
Zamora	4.556
Sòria	24.052
Aragó	147.829
Còrdova	15.710
Toro	14.473
Extremadura	20.239
Burgos	46.981
Segòvia	28.950
Àvila	15.402
Valladolid	30.559
Lleó	23.891
Granada	33.667
Toledo	60.000

Aquesta recaptació que podria ésser indicativa de la renda municipal de les diferents províncies del Regne no ho és gens, perquè no hi ha una eficàcia total en el compliment de la legislació. A Guadalajara no s'inclouen la meitat dels pobles dels que es compon la província, a Sevilla manquen 33 pobles (14 que pertanyen al Duc de l'Infantado i 19 que no han presentat els comptes), a Jaén han declarat 46 pobles dels 74 que té, a Barcelona dels 2.089 pobles que hi ha sols han presentat comptes 1.548, dels quals 232 diuen que no tenen propis i arbitris, a València sols han remés certificació 130 pobles, d'uns 500 que hi són, els cinc mesos de 1760, a la Manxa ha declarat un partit dels tres que té, a Madrid no presenten comptes 16 pobles ni la capital, a Aragó no s'inclou la capital ni altres caps de partit a més dels pobles del partit de Jaca que ni paguen ni donen raó, a Còrdova també està exclosa la capital i altres 9 pobles per ésser administrats pel Duc de l'Infantado, a Extremadura manquen molts pobles, a Lleó no figura la capital ni alguns pobles, a més a més hi ha províncies amb dubtes. Així i tot l'informe conclou una mica triomfalista: si malgrat mancar tants pobles s'han recaptat 973.708 reials quan hi figuren tots pujarà encara més la renda.

No cap dubte que una de les motivacions de la reforma està en la possibilitat d'augmentar els ingressos de la renda reial, encara que

creiem que aquesta xifra no és important si tenim en compte que part d'eixa recaptació va dirigida a pagar els salaris dels oficials de la Comptaduria, ara bé, reflexa la lentitud en fer executar el comandament reial. El 1768 en una Reial Ordre de 23 de febrer encaminada a fer complir la presentació de comptes locals es reconeix que "no se ha verificado en lo general, como debía, lo prevenido por la Real Instrucción de 30 de julio de 1760 y Órdenes posteriores tocante a la administración, cuenta y razón de los respectivos propios y arbitrios de los pueblos del reyno por haverse disimulado a las Juntas Municipales de ellos el atraso y reprehensible descuido con que proceden en la presentación de sus cuentas...",¹⁶ per la qual cosa se'ls mana que en un termini de dos mesos presenten els comptes dels propis i arbitris des de l'any 1760 fins al 1767 inclòs i que paguen el 2 per 100.

El 13 de febrer de 1772 el Comptador General en Manuel Bezerra envia un memorial al rei en el qual exposa els avantatges que s'han assolit amb les providències fetes pel Consell. El balanç, analitzades les xifres geladament, és molt triomfalista: s'han examinat des de l'any 1760 fins al 1771 un total d'11.540 pobles, tot i que assenyala que no han estat extrets tots els pobles del Regne perquè alguns Intendents no els han remés, però que considera una quantitat poc significativa i per això els comptes reflexen una situació hisendística local favorable. Segons les seves dades les rendes dels pobles han produït anualment un total de 70.855.529 reials de velló i 8 maravedís, mentre que les despeses valen 67.236.983 reials i 29 maravedís (inclosos els rèdits censals), per altra banda, el capital censal o endeutament municipal assoleix la xifra de 958.569.704 reials de velló. Queda ben palés que l'endeutament, a grans trets, dels municipis espanyols és greu, més encara si pensem que fet el balanç d'ingressos i despeses hi ha molt poc sobrant per a resoldre el desendeutament local a curt termini i àdhuc en molts anys. El Comptador en Manuel Bezerra exposa els següents beneficis obtinguts des de 1760:¹⁷

BENEFICIS OBTINGUTS DES DE 1760 FINS A 1771

-Reducció de censos i pagament d'endarreriments	106.240.697 - 14
-Obres extraordinàries, almoines i contribucions reials	17.162.047 - 2
-Estalvi de rèdits de censos redimits i despeses indègudes	16.159.696 - 32
-Existències en caixa	53.116.702 - 13
TOTAL	192.679.143 - 27

¹⁶ Ordre de 23 de febrer de 1768 inclosa a *Colección de Reales Órdenes...*

¹⁷ A.G.S., S. y S.H., Legajo 433.

Atés el principal benefici, la reducció del capital censal amb 106.240.697 reials (com a dada màxima ja que està inclòs el pagament d'endarreriments), aquesta xifra sols suposa l'11'08 % de desendeutament municipal en poc més de 10 anys. Si bé açò demostra que la política econòmica mampresa pel govern borbònic és positiva, també deixa evidència que és lenta, tal vegada per la gravetat de l'endeutament municipal.

El 1779 en Manuel Martínez de Irujo exposa a en Miguel de Muzquiz, Secretari d'Estat i del Despatx Universal d'Hisenda, la situació en què es troba l'administració econòmica a l'antic Regne de València, mostrant-li el retard que té lloc en la definició dels comptes de propis i arbitris i, a més a més, també, en altres qüestions com la demora dels comptes d'artilleria (al voltant de 12 anys), dels comptes de la renda reial del 8 % i de la renda de l'Albufera, de l'Amortització, de la qual diu "está en tal olvido que el todo depende del arvitrio y manejo de un escrivano",¹⁸ retardament també en els comptes de les bailies, etc.

Sobre l'estat com veu la hisenda municipal al País Valencià, en un memorial dirigit a en Manuel Bezerra, és significativa aquesta exposició:

"Cada día se va aumentando en mí el sentimiento de atraso por el conocimiento que voi adquiriendo de la sustancia y crecido valor de los Propios que generalmente tienen los pueblos de este Reino. Viendo al mismo tiempo los grandes empeños de censos y cargas que contra sí tienen, de los que estuvieran en mucha parte desembarazados si desde los principios se huviesen tomado las providencias y medidas conducentes para que se lograsen las rectas intenciones de S.M. y del Consejo".¹⁹

Pel que fa a la demora de l'examen de comptes de les economies locals en Manuel Martínez de Irujo verifica un gran endarreriment: de 525 pobles que hi ha al País Valencià, des de 1760 fins a 1777, s'han presentat 9.432 comptes, dels quals sols la insignificant xifra de 197 han estat finalitzats completament. Al següent quadre veiem l'estat de l'examen dels comptes des de 1760 fins a 1776:

¹⁸ A.G.S., S. y S.H., Legajo 435.

¹⁹ *Ibidem*.

ESTAT DE L'EXAMEN DE COMPTES AL PAÍS VALENCIÀ, 1760-1776

Governacions	Comptes examinats	Comptes liquidats	Comptes acabats	Comptes no examinats / %	% d'ells
València	121	102	15	1.581	86'91
Alzira	113	22	33	580	77'54
Alcoi	152	282	-	127	22'64
Alacant	-	10	-	109	91'59
Castelló	174	100	84	220	38'06
Cofrents	-	-	-	174	100
Dènia	249	289	17	635	53'36
Montesa	235	-	-	54	18'68
Oriola	85	34	11	171	56'81
Morella	28	68	5	1.004	90'86
Peníscola	142	136	-	283	50'44
Xàtiva	366	357	25	561	42'86
Xixona	30	-	5	118	77'13
TOTAL	1.695	1.400	195	5.617	63'06

Els comptes parcialment examinats junt amb els completament examinats donen un muntant molt baix ja que els no examinats suposen el 63'06 % del total. Un gran percentatge de comptes encara totalment oblidats. Per governacions les més ajornades són Cofrents, Alacant, Morella, València, Xixona i Alzira amb elevats percentatges de comptes sense examinar.²⁰

Per una sollicitud del Comptador de València en què demana augment de salari el 1781 sabem que s'han despatxat 3.500 expedients dels comptes que hi havia pendents fins a 1776 i, si bé ell afirma que ja s'han liquidat els comptes, no hi ha cap dubte que, motivat per la seva demanda, vol donar una imatge molt llunyana de la realitat perquè amb les seves dades deduïm: per una part que, si dels 5.617 comptes per examinar que hi havia s'han realitzat al voltant de 3.500 expedients és clar que en queden 2.117 fins a 1776 a més, per altra part, dels que hi hagen fins a l'any 1781.²¹

El 1787 el Consell presenta a Carles III l'estat dels beneficis que ha produït la instauració de la Comptaduria en els pobles del Regne des de 1760 fins a 1785 i que es resumeixen en el següent quadre:²²

²⁰ *Ibidem*.

²¹ A.G.S., S. y S.H., Legajo 436.

²² A.G.S., S. y S.H., Legajo 438.

BENEFICIS OBTINGUTS DES DE 1760 FINS A 1785

-Reducció de censos	136.908.922 - 28
-Pagament de rèdits de censos, endarreriments i altres deutes	102.347.685 - 8
-Estalvi per redempcions de rèdits de censos i càrregues inútils suprimides	18.975.528 - 8
-Despeses per obres d'utilitat pública	70.272.842 - 8
-Invertit en pagament de contribucions reials per alliberar el poble de repartiments	7.051.947 - 29
-Ajuts a pobres per tercianes	170.738 - 23
-Cabal existent en caixa i deutes a la Comptaduria	77.131.901 - 6

De tots aquests beneficis el veritablement important i que podem valorar és la xifra de capital de censos redimits perquè la podem comparar amb el muntant de deute públic que coneixem per a 1760. Els altres beneficis són gairebé incomparables perquè són molt subjectius ja que, abans d'aquest control econòmic, les despeses municipals dels pobles ja s'ocupaven d'obres públiques, ajut a pobres, pagament d'impostos reials, pagaments de rèdits, etc. i no tenim cap xifra de referència per assabentar si les dades que presenta el Consell signifiquen una baixa o una pujada d'aquest tipus de despesa.

Pel que fa als censos redimits, si el 1760 el deute públic pujava 958.569.704 reials i en 25 anys s'han quitat 136.908.922 reials, cosa que significa tan sols el 14'28 %, el que vol dir que a aquest pas faria falta més d'un segle per a desendeutar-se.

L'estat en què es troba la presentació de comptes per les Intendències a la Comptaduria fins a l'any 1783 inclòs el podem veure tot seguit:²³

ESTAT DE COMPTES PRESENTATS A LA COMPTADURIA FINS A 1783

Província	Núm. de pobles que presenten comptes	Intendències que han complit	Intendències amb descobert
Aragó	1.251	Remesos fins a 1764	Manquen des de 1765
Àvila	290	Remesos fins a 1769	Manquen des de 1770
Burgos	1.795		Manquen des de 1760
Catalunya	1.925	Ha complit	
Còrdova	61	Ha complit	
Ciudad Rodrigo	628		Manquen des de 1760

²³ *Ibidem.*

Província	Núm. de pobles que presenten comptes	Intendències que han complit	Intendències amb descobert
Conca	399	Ha complit	
Extremadura	387		Manquen des de 1760
Granada	360		Manquen des de 1760
Galícia	108	Ha complit	
Guadalajara	310	Remesos fins a 1781	Manquen des de 1782
Jaén	70	Ha complit	
Lleó	1.459	Ha complit	
Madrid	86	Ha complit	
Manxa	108	Remesos fins a 1775	Manquen des de 1776
Múrcia	66	Remesos fins a 1775	Manquen des de 1776
Palència	311	Ha complit	
Segòvia	412		Manquen des de 1760
Sevilla	198	Ha complit	
Sòria	651	Remesos fins a 1774	Manquen des de 1775
Toledo	327		Manquen des de 1760
Toro	327	Ha complit	
Valladolid	213	Ha complit	
València	540	Ha complit	
Zamora	244	Ha complit	

El quadre és bastant il·lustratiu de com el control econòmic de les hisendes locals no alcança l'efectivitat total. Hi ha províncies en les quals els Intendents no han remés mai les certificacions de "finiquito" a la Comptaduria com Burgos, Ciudad Rodrigo, Extremadura, Granada, Segòvia i Toledo, hi ha d'altres que començaren a remetre'ls però que s'aturaren, especialment en la dècada dels 70, i sols unes quantes Intendències han remés els comptes acabats.

Darrerament volem assenyalar la rendibilitat econòmica de la Comptaduria General, ja que s'exigeixen 2 reials i 8 maravedís per 100 del valor dels propis i arbitris dels pobles, amb la finalitat de pagar els sous dels oficials empleats tant en les Comptadurries de les províncies, com els ajuts en metàl·lic dels comptadors, el 15 al miler dels Tresorers i les despeses de l'escriptori, segons un memorial elaborat el 1785:²⁴

²⁴ *Ibidem.*

RENDA DELS 2 REIALS I 8 MARAVEDÍS PER 100 DE PROPIS I ARBITRIS EL 1785

Província	Renda de 2 r. 8 m. per 100	Sous d'oficials i ajut en metàl·lic	15 al miler dels Tresorers	Despeses d'escriptori	Total Despeses	Sobrant anual
Aragó	206.114 - 16	45.800	-	-	45.800	160.314 - 16
Àvila	23.229 - 25	14.900	349 - 13	891 - 13	16.140 - 27	7.088 - 32
Burgos	75.646 - 1	33.800	1.064 - 23	2.739 -	37.573 - 23	38.072 - 12
Catalunya	127.434 - 25	49.900	-	-	49.900	77.534 - 29
Còrdova	34.839 - 18	18.500	522 - 20	1.002 - 9	20.024 - 29	14.814 - 23
C. Rodrigo	27.310 - 21	19.200	409 - 22	981 - 32	20.591 - 20	6.719 - 1
Conca	53.566	28.400	803 - 16	1.184 - 15	30.384 - 31	23.178 - 3
Extremadura	103.827 - 11	22.500	-	-	22.500	81.327 - 11
Granada	80.366 - 15	30.800	1.204 - 16	2.013 - 33	34.018 - 15	46.348
Galícia	20.651 - 31	21.000	-	-	21.000	-
Guadalajara	34.488 - 33	28.500	517 - 11	1.487 - 32	30.505 - 9	3.983 - 24
Jaén	34.158 - 18	18.500	512 - 12	908 - 10	19.920 - 22	14.237 - 30
Lleó	46.717 - 10	25.200	700 - 8	1.875 - 15	27.775 - 23	18.941 - 21
Madrid	30.760 - 10	23.700	-	-	23.700	7.060 - 10
Manxa	31.937 - 33	23.800	479 - 2	874 - 10	25.153 - 12	6.784 - 21
Múrcia	39.185 - 22	20.700	587 - 26	402	21.689 - 26	17.495 - 30
Palència	30.564 - 16	20.300	458 - 15	1.300 - 29	22.059 - 10	8.505 - 6
Segòvia	35.540 - 14	21.400	533 - 3	1.360 - 20	23.293 - 23	12.246 - 25
Sevilla	188.549 - 5	36.200	-	-	36.200	152.349 - 5
Sòria	32.532 - 4	15.200	487 - 33	539 - 32	16.227 - 31	16.304 - 7
Toledo	75.459 - 6	27.900	1.031 - 30	2.937 - 5	31.869 - 1	43.590 - 5
Toro	17.995	15.200	269 - 1	1.351 - 10	16.820 - 11	1.173 - 27
Valladolid	46.694 - 26	30.800	700 - 14	1.082 - 3	32.282 - 17	14.412 - 9
València	170.041 - 26	64.500	-	-	64.500	105.541 - 26
Zamora	10.564 - 6	19.600	-	-	19.600	-
TOTALS	1.578.176 - 22	676.300	10.631 - 28	22.932 - 30	709.534 - 24	878.024 - 33

* * *

La Comptaduria General de Propis i Arbitris

49

Aquest quadre, d'entre altres, ens revela dues coses: la gran quantitat de sobrant anual que hi ha, ja que els 878.024 reials suposen el 55'63 % dels ingressos i, per altra part, unes províncies veritablement explotades per les quantioses rendes que genera el cànon, principalment Aragó, Sevilla, València, Extremadura i Catalunya. Més si tenim en compte que aquesta renda, en teoria, no està imposada per a treure beneficis sinó per a satisfer els salaris dels oficials de les Comptaduries.

Indubtablement la reforma borbònica de la Comptaduria de Propis i Arbitris amb les seves delegacions provincials és un tret més de la centralització administrativa que surt de la política absolutista divuítana. Tanmateix l'absolutisme és menys feixuc, al cas d'aquesta reforma, si comparem la legislació amb l'eficàcia de les pretensions promulgades. Hem deixat palés que el control econòmic dels municipis no arriba a ésser el desitjable, si bé es formen molts reglaments de Propis i Arbitris a partir dels comptes locals enviats al Consell de Castella i a la Comptaduria General, també hi ha un gran retard en l'examen d'aquests comptes i, fins i tot, hi ha províncies que no els han enviat completament acabats.

Per altra part, la intencionalitat de la reforma era la de desendeutar les economies locals, especialment a les províncies de l'antiga Corona d'Aragó que tenien major deute públic, i nogensmenys hem demostrat la gran lentitud d'aquest tret, i a més que precisament és gairebé d'aquestes províncies d'on s'extrauen majors beneficis econòmics al Patrimoni Reial en compte de revertir-ne en el desendeudament.